

XI. PÜSPÖKI JELENTÉS

1932. november 19.

Ravasz László látogatása 1932 nyarán az Országos Társadalombiztosítási Intézet Horthy Miklós Szanatóriumában Visegrádon – „Augusztus 16-án Visegrádon, a Horthy-telepen istentiszteletet végeztem.”

Nagyméltóságú Gróf, Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Semper idemnek! lehetne mondani püspöki jelentésemet nemcsak tárgyának ismétlődő voltáért, hanem egész szerkezetének azonosságáért. Még sem változtatok a formán. Ami meghatározott időben ismétlődik, ritmust ad, a ritmusban az idő érverése érzik és az idő érverése az örökkévalóság leplező és felfedő fátyola. Nekünk pedig nincs magasabb tisztünk, mint leülni egy magányos sziklafokra és magunkat és világunkat az örökkévalóság szempontjából nézni.

Búcsúzások

Először *halottainktól* köszönünk el. Nem tudunk új munkához látni addig, amíg utánuk nem kiáltjuk a kegyelet áldó szavát. Most esztendeje még itt ült közöttünk a tolnai egyházmegye vidám szívű, barnapiros esere: *Szakács Imre* mórági lelkész s ma már por és hamu. Erdélyből származott, enyedi diák volt, ezt mindig büszkén emlegette; egyébként is beszéde, gondolkodása és kedélye nyilván elárulta. Derülten nézte a világot egy bizonyos bölcs távolságból. Sohasem állott be a tülekedők és lamentálók közé, s ha hiányzott is belőle a prófécia, hiányzott belőle minden kelletlenség, savanyúság, panasz vagy ízetlenség. Ha lobbanékony is volt, annál könnyebben lelkesedett. Ha hamar készen is volt dolgával és ítéleteivel, módszerének és egyéniségének valami felemelő könnyedsége megnyugtatót és elpihentetett. Végig megmaradt benne az ősi kollégium frissessége, amelyről nem lehetett tudni: megőrzött fiatalság, eltanult életbölcselem, vagy pedig veleszületett életművészete igazában. Kemény talajon dolgozott egész életén át, de a végén a mórági szivály² agyag meghódolt mosolygó erőszakának s termelt egy pár szép kései virágot korai sírjára. Emlékezetét fogytig híven megőrizzük.

Egyházkerületünk tanácsbírája és konventi képviselője volt *Bernáth Géza*, de egyénisége olyan nagyszabású, hogy elköltözése az egész magyar református egyházat gyászba borítja. Nála nem az volt a kérdés, hogy milyen állást tölt be, hanem az, hogy az illető állást Bernáth Géza tölti be, aki a századvégi nagy jogásznemzedéknek is egyik legkiemelkedőbb alakja volt. Nyolcvanhat évre terjedő élete alatt sokat tapasztalt és épen olyan sokat tanult. Végigjárta az igazságszolgáltatás egész pályáját s táblai elnökből igazságügyi államtitkár, később a magyar királyi Kúria másodelnöke lett. E pályáján a gyakorlati élet minden felmerülő kérdését és az igazságszolgáltatás egész rendszerét közvetlen kapcsolatból megismerte, könyvekből is rendkívül sokat tanult, mégis, mikor megszólalt, azt éreztük, hogy itt nemcsak a gazdag élettapasztalat, nemcsak a nagy elméleti tudás, nemcsak a gyakorlatban kiművelt jogszolgáltatási művészet beszél, hanem egy nagy elme fénylő inspirációja szólal meg, aki prétori magasságból nemcsak magyarázza és alkalmazza, hanem *éli* is a jogot, mert annak szellemében él és gondolkodik. Rendesen az utolsó szó volt az övé, mert a kérdést a leghelyesebben ő fogta fel, legtisztábban ő ítélte meg és legbölcsebben ő oldotta meg. E nagy magyar jogász egyszersmind előkelő magyar úr is volt, akinek külső és belső élete tökéletes harmóniát árasztott. A Darányi Ignác generációjának egyik legnagyobb és legrokonszenvesebb alakját gyászoljuk benne. Emléke legyen áldott!

Lelkészeink közül Szeless József ordasi, Moór Jakab nagyszékelyi, Csire István bálványosi lelkész mint érett kalász takarították be. Töltéssy Zoltán fiatalon ragadtaték el s vele odalett a magyar református ébredés történetéből egy ragyogó fejezet. Könnyes szemünk csak az ígélet csodálatos iniciálóját

¹ mindig ugyanaz

² szürke, agyagos pala

nézi. Mindannyiójuk nevét elrebegjük s bár ők nem hallják meg, mi azzal a reménységgel lépdelünk nyomdokaikban, hogy ama nagy napon hátra tekintenek és szemtől-szembe vizontlátjuk egymást.

Nem dunamelléki, hanem egyetemes református veszteség dr. *Révész Kálmán* tiszánineni püspök elköltözése. Jellegzetes kálvinista egyénisége mély nyomot hagyott két emberöltő életében, s típust mutatott olyan időkben, amidőn a kálvinizmus életstílusa lassan elmosódott. Kemény, reális, tudós, igazhitű, bátor és szókimondó ember volt. Mint teológus, inkább történész és jogász; mint pásztor: inkább kormányzó és tanító; mint igehirdető: inkább az erkölcsi törvény magyarázója, hogysém dogmatikus, vagy érzelmi keresztyén; mint hívő ember: a kemény, határozott igazhitűség képviselője, amely kerül minden homályt, eltávoztat minden elmejátékot, s miután tisztában van magával, van ideje örülni az élet ajándékainak. A pásztori levelekből sem léphetett volna ki talpraesettebben, gyakorlatiasabban, egyszerűbben és öntudatosabban, mint ahogy a múlt század második felében egy nagy magyar lelki-pásztor házából az arénára lépett. Nem lehet szellemtörténeti skatulyákba beosztani, mert egyéniség volt a javából, s mint ilyen, a magyar református pap százados jellemvonásait mutatja fel. Nem lett volna más, ha a XVI., XVII. vagy a XVIII. században születik vala; nem divatos és nem anachronisztikus; idő felett áll és állandóan aktuális, mint a magyar református lelki tanító típusa.

Nem tartozott hitünk cselédei közé, de mégis, miután nagysága kinőtt kortársai közül és művei e korszak egész magyarságát foglalkoztatták és érdekelték, megemlékezünk gróf Klebelsberg Kunó haláláról. Kultúrpolitikai koncepcióját a magyar szellem nagy synthesisei közé kell számítani. Látója és kezdője az új magyar barokknak, amelyben egy pompás és fényűző magyar művelődés összeépül az „Egyház” nagyvonalú és patetikus ornamentikájával. Tragédiája az, hogy barokkot akart építeni egy kis, összetört, koldússá lett országban. Az ő elgondolásában kevés hely jutott a magyar kálvinizmus számára, amelyet szigorúsága és puritánsága miatt az ő barokk lelke mindig idegennek érzett, de bizonyos, hogy a kálvinizmus szellemi értékeit és művelődéstörténeti jelentőségét meg tudta becsülni és hivatása betöltésében segíteni tudta.

Az *előktől* való búcsúzás során legelőször *Dókus Ernő* rokonszenves alakjától kell elköszönnünk. Egyénisége, szolgálata nagy ajándék, nagy vigasztalás és nagy példaadás a mai nemzedékre. Ha azt kérdezi valaki, mit tud a magyar kálvinizmus hűségben, lelkiismeretességben, pontosságban és odaadásban felmutatni: Dókus Ernőre mutatok reá. Ha azt kérdezik, hogy vezérkedhetik valaki szolgálat által, hogy tud erős lenni úgy, hogy megmaradjon szelidnek és kedvesnek, hogy tud hódolatot ébresztő méltósággal megjelenni, anélkül, hogy baráti varázsa megfogyatkoznék: ismét ő reá kell mutatnom. Ha azt kérdi valaki, hogy egy hosszú élet szolgálatát miképen tudja a kényes önismeret és a felfokozott önfegyelem megkoronázni, őt állítom elé, aki nagy volt, amíg közöttünk szolgált és még nagyobbá vált, amikor elköszönt. Nem volt még a magyar református egyháznak olyan világi vezére, aki a született magyar úr előkelőségét az egyszerű „belső ember” kollégialitásával annyira egyesítette volna, akit mélyebb rokonszenv és nagyobb szeretet vett volna körül, s nem állott a magyar református egyház élén világi vezér, aki a magyar református közönség kedélyére, képzeletére, érzelmi világára mélyebb benyomást tett volna, mint ő, akinek távozó kedves alakja után ölelő mozdulattal nyújtjuk ki hiába marasztaló kezünket.

Ilyen szép, friss fényességgel búcsúzott el a baranyai egyházmegyétől *Szalay Ferenc* szaporcai lelkész és egykori esperes, ki most mint tanácsbíró köszön el tőlünk, magával vive mindnyájunk rokonszenvét, tiszteletét és barátságát.

Eltávozott közülünk Beveridge Vilmos, a budapesti Skót Misszió vezetője és a debreceni tudományegyetem tiszteletbeli doktora. Tizenegy évi szolgálata alatt ez az ország második hazája lett s nem önt fájóbb könnyet egy bús magyar kivándorló, mint Beveridge Vilmos, mikor a csodák, a tévedések, a

hősies álmok, összeomlott légvárak, mosolygó könnyek és bús pásztortüzek akácillatos világából, Magyarországból visszament a református keresztyénség klasszikus földjére, Skóciába. Azt a szeretetet, amellyel szívünket és igazságunkat meglátta, meg kell köszönnünk neki. Ugyanilyen szellemben búcsúzunk Schmidt Márton budapesti református német gyülekezetünk lelkészétől, kit a majnamenti Frankfurt egyik egyházközsége szólított el ifjúkori sikereinek és szolgálatainak kedves helyéről: Budapestről.

Üdvözlések

Orcánkat előre fordítva, először is köszöntenünk kell a konvent új világi elnökét, dr. *Balogh Jenő* dunántúli főgondnok urat. Vele egyházunk vezéri székébe puritán egyszerűségű férfiú ült. A szolgálat szürke ruhája alatt elrejtett, de környezetét áthevítő szív dobog. Az önmegtagadás és a jóság fanatikusa, aki egyházának nemcsak dignitáriusa³, hanem szerzetese is s vezéri polcán is a kálvinista aszkézis példaadója.

A tiszáninneni egyházkerület püspöki székébe *Farkas István* miskolci lelkészt emelte a közbizalom. Életéből, e magasra tett gyertyatartóból a szolgálatnak, az alázatosságnak, a nemzeti érzésnek és a református hagyományoknak tiszta lángjai csapnak fel. Az Úr keze őrizze és lelke szítsa ezt a lángot! A tiszáninneni egyházkerület főgondnoki székébe immár Farkasfalvi *Farkas Géza* katonás alakja ül, kinek akarata, bátorsága, kurucos lendülete, Isten Szent Lelkével áthatva és az evangélium világosságával átvilágosítva, ereje és áldása lesz anyaszentegyházunknak.

Az Országos Református Lelkészegyesület az idén ünnepelte meg fennállásának első negyedszázadát. A magyar református egyház egységének kiépítésében a lelkészegyesületnek nem kis szerepe volt. A széttagolt, ezer felől behinározott református lelképásztorok benne fedezték fel összetartozandóságukat, önismeretük benne mozdult meg legelőször, egy nagy, belső átalakulás benne kezdődött el. Amily mértékben érte el azt a célját, hogy a magyar református lelkészség együvértartozását, testületi szellemét, munka-, élet- és lélekközösségét kifejezze, azon mértékben fordul felé az új, parancsoló követelmény, hogy ezt az egységessé tett magyar református lelkészséget elmélyítse, lélekkel átítassa, az új napokhoz új célokat, az új célokhoz új utakat adjon.

A magunk portáján is van köszönteneni való. Egyházkerületünk nesztora⁴: *Vargha Nagy István* tanácsbíránk az idén töltötte be nyolcvanadik évét. Kedves „öreg emberünk” előtt felállunk és orcáját megbecsüljük a biblia szavával: Az Úr áldjon meg és őrizzen meg tégedet!

Darányi Gyula, aki tanácsbíráóságának harmincadik évfordulóját üli. Szolgálatban doyenünket⁵, kinek egész egyénisége a régi nagy időkre emlékeztet és egyházkerületünknek azt a boldog idejét idézi fel, amidőn a Darányiak kezében forgott a vezéri pálca: szeretetünk és tiszteletünk egyszerű szavakban kifejezésre jutó jeleivel fogjuk körül, s kívánunk életére Istentől áldást! *Benedek Sándort* ezelőtt húsz esztendővel választotta meg a Dunamelléki Egyházkerület főjegyzőjének. Azóta egy emberöltőre való munkát végzett közöttünk tanácsadásban és példaadó szolgálatban. Nem volt olyan kicsiny ügy, hogy keveselte volna, s nem volt olyan nagy ügy, hogy könnyed remekléssel meg ne oldotta volna. Sugárzó szelleme és meleg szíve mindenkit foglyul ejt, aki közelében él s nincs semmi családján kívül, ami szívéhez oly közel állana, mint a Dunamelléki Egyházkerület, ennek nagy dolgai és kicsiny szolgálái. Az Úr áldása nyugodjék meg kiválasztott és felékesített életén! *Némethy Károly* tanácsbíránkunk, immár

³ méltóságviselő, főtisztviselő

⁴ egy adott közösségen belül a legöregebb személy

⁵ legidősebb

gondnokunknak 70-ik születésnapját az idén ünnepelték a magyar közigazgatás tudományos, irodalmi és közéleti szaktekintélyei. Az anyaszentegyház is odajárul e nagy évforduló alkalmából hű fiához, aki tüneményes pályáján sok mindent elért, de minden sikere, dísze és eredménye akkor lett igazán az övé, mikor szerzett kincseit édesanyjának, a magyar református egyháznak ölébe rakhatta és meghatottan mond áldást életére.

Szívből köszöntjük Gilicze Sándort, a tolnai egyházmegye új esperesét, akit bizalommal és szeretettel fogadunk a vének vezérkarába.

Szép reményekkel köszöntjük a Skót Misszió új lelkipásztorát, Calder János urat, s míg neki felajánljuk testvéri kezünket, érezzük, hogy meleg testvéri szív közeledik felénk. Ugyanilyen bizalommal fogadjuk a német református leányegyház rokonszenves, fiatal pásztorát: Lic.⁶ Uhl Ernő urat.

Örömmel jelentem, hogy négy lelkipásztorunkat tudományos kitüntetés érte: Miklós Ödön, Incze Gábor és Bogár János teológiai doktori diplomát szerzett. Dr. Filep Lajos zengővárkonyi lelkészt a pécsi tudományegyetem bölcsészeti kara magántanárrá habilitálta.

A rendes köszöntés helyett új formát keresek, mert a megszokott eseményeken túl emelkedő tényt jelentek be. Most foglalja el helyét az egyházkerület asztalánál az új budapesti egyházmegye. Bár a legfiatalabb, mégis a legnépesebb. Híveiben és presbitereiben olyan óriási erkölcsi tőkét jelent, aminőt az ország egyetlen egyházmegyéje sem. Rég szükség volt reá, s az intézők bölcsesége, amely nem siettette, még csattanóbban igazoltatta azt, hogy előbb az élet teremtette meg ezt az alakulatot s csak azután adott jogi formát az egyházalkotmány. A tény, hogy szükségessé vált, magában nem vigasztaló, mert azt jelenti, hogy a magyar falutól csendes menekülés ragadja a főváros felé a talaját vesztett lelkeket. De az a tény, hogy megvan, kibeszélhetetlen áldás az itt számban szakadatlanul növekedő reformátusokra nézve, akiket itt a legnagyobb kísértések tűzvonalában meg kell tartani Krisztus anyaszentegyháza számára. Új barázdák, új hőforrások, nagy ígéretek és nem álmodott kezdések világa ez. Az osztódó gyülekezetek mind több embert állítanak az öntudatos építő munkába. Mind több emberhez viszik el az Ige üzenetét, s ezzel az egyház anyai kezének simogató és védelmező mozdulatát. Ennek megfelelően alakul ki a nemzet szívében, a székesfővárosban mint élő hatalom, teremtő ihletés, s öltözik külső megjelenésében is új életformákba az a kálvinizmus, amely négyszáz éven keresztül a vidéki élet gazdátársadalmát Igével és tudománnyal, templommal és iskolával ellátta, de most, mint modern magyar életkovásznak, új pásztori módszerek és intézmények kitermelőjévé kell válnia. Alig van egyházmegye, amelynek pap-sága átlagban olyan fiatal volna, mint a budapestié. Nincs Magyarországon egyházmegye, ahol világi segítőársakban akkora bőség és készlet kínálkoznék, mint itt. Nincs még egy egyházmegye, amelynek gyülekezetei olyan közvetlen együttélésben szövődnének össze, mint a budapesti gyülekezetek, s nincs egyházmegye, amelynek adminisztrációja olyan technikai könnyűségekkkel volna végrehajtható, mint a szóbanlevőé, s épen ezért nincs egyházmegye, amelyben minden erő, minden idő, minden gond és minden eszköz hiánytalanabban volna lelki építésre fordítható. Folytonosságát képviseli a gondnok illusztris személye, ki kilenc éven át volt a budapesti egyházközség főgondnoka, s az egyházmegyévé váló átalakulás szervező munkájának is biztos kezű, mesteri lebonyolítója⁷. Az új programot, stílust és inspirációt hozza az esperes, seniorjaink Benjaminja,⁸ egyébként kedves és szeretett Józsefünk – nagy adományainak tarka köntösében. 1928. évi püspöki jelentésemben foglalkoztam a budapesti egyház-

⁶ Lizenziat rövidítése, felsőfokú végzettségű

⁷ Némethy Károly (1862–1941), jogász, a Horthy-korszak ismert közigazgatási politikusa

⁸ Szabó Imre (1891–1955), 1931-től 1951-ig a budapesti református egyházmegye esperese

megye létesítésének parancsoló szükségével s íme négy év múlva megtörtént ténnyel jövök elé, azzal a hálaadással, hogy Pál plántál, Apollos öntöz, de az előmenetelt az Úr adja.

Nagy emlékek

A magyar szellemi élet határon innen és túl *Arany Jánost* ünnepelte az idén, akit ezelőtt ötven esztendővel „kötött kévébe” az Úr és takarított be, „rég, rakott csűrbe” kinek volna több jussa az ünnepléshez, mint annak a Dunamelléki Egyházkerületnek, amelynek kötelékébe tartozott Arany János, a nagykőrösi főiskola tekintetes és tudós professzora? Nekünk meg kell szólalnunk és kell mondanunk azt, amit felőle vallunk. Mi úgy tartjuk, hogy ezen a magyar földön eddigelé a legnagyobb költői és művészi lángelme Arany János volt, a magyar nyelvnek remekelője és szerelmese, szolgája és teremtője. Ő adott örök emberi gondolatoknak örök magyar formát, úgy, hogy a forma tökéletesítésével a gondolatot mélyítette s a gondolat süppedő mélységével a formát tette remekbé. Minden nemzedék mást fog csodálni benne, de sohasem jó olyan nemzedék, amelyik ne csodálja. Túléli népét, mert népe benne él. Ő volt a magyar életfa törzsökének, a magyar földművelőnek legcsodálatosabb kivirágzása, s ő volt, a szalontai bogárhátú kunyhó fia, a legeurópaibb, a legmíveltebb és a *legliterátusabb* magyar, Széchenyi Istvánt se véve ki. Segédjegyző, vidéki tanár, egyszóval magyar kis lateiner⁹ létére a legborúsabb, a legvillámosabb, a legmisztikusabb géniusz. Ellenmondó és örvényes, délibábos és gránitkemény, átlátszó és chaotikus. Mint natura naturans olyan géniusz, akihez csak a legnagyobbak lélekké vált kozmikus viharja fogható, s ugyanakkor mint natura naturata¹⁰ alföldi nyárspolgár, pesti öreg úr. A Heidelbergi Kátét, Helvetica Confessio¹¹, dortrechi zsinat végzéseit verseiben nem lehet megtalálni, de ha valakiben megjelenik a magyar kálvinizmus egyszerűsége, méltósága, erkölcsi tisztasága, szemérmessége és önérzete; ha valakiben megésményül a magyar református gazda életstílusa; ha valaki világot teremt, amely szemléltető kép a kálvinizmus alapvető igazságaihoz és lelki ökonómiájához: az a valaki Arany János, a Biblián, zsoltáron nőtt parasztfiú, akiben Rembrandt és Beethoven lelke ölelkezik, mint két összefolyó és egymást villámmal termékenyítő fellegróris.

A mester mellett megemlítem a leghívebb tanítvány nevét. *Baksay Sándor* centennáriuma ez az év. Beszéltem róla a Magyar Tudományos Akadémián és a rádióban; írtam róla az Élő Könyvek sorozatában; holnap délután külön ünnepélyt fogunk szentelni emlékezetének; azért itt és most keveset szólok. De ezzel a kevéssel el akarom mondani azt a sokat, hogy Baksay Sándor egyénisége a magyar kálvinizmusnak és a Dunamelléki Egyházkerületnek halhatatlan kincse. Idézem egyszerű, bölcs alakját, amelyen semmi sincs más, mint amit minden vidéki református pap alakján feltalálhatsz és mégis ennek az embernek egyénivé lett életstílusa külsejében és belsejében a legfinomabb, a leggondosabb és a legművészebb alkotás. Idézem őt a fekete ruhás egyszerű vidéki papot, aki annál a világosságnál és erkölcsi erőnél fogva, melyet kisugároz környezetére épűgy, mint egész századára, korszaka legnagyobbjai közé emelkedik és méltó arra, hogy egy emberöltőt róla nevezzen el a magyar református művelődéstörténet. Idézem őt, mint hívő reformátust, aki anélkül, hogy a racionalizmus megkoptatta volna, a pietizmus felkavarta volna, gyermeki alázatossággal vallotta őseink bibliás és konfessziós hitét. Hitvallásaink minden egyes tétele ajkán édes, üde, forró vallomássá vált, s ha arról beszél, hogy mind életében és mind halálában mivel vigasztalja magát, a heidelbergi káté átlátszó és tiszta kegyességének szűrt méze csurran ki a szavából. Egyházának egyik legnagyobb szelleme, legalázatosabb hívője volt.

⁹ szabad foglalkozású értelmiségi, latinus műveltségű ember

¹⁰ natura naturans – natura naturata: teremtő és teremtett természet, filozófiai kifejezésekkel való szójáték

¹¹ itt: II. Helvét Hitvallás

Idézem őt, mint egyházkormányzót. Meg kell állapítanom, hogy a patriarchalis kybernesisnek¹² rokonszenvesebb, keményebb kezű és atyaiabb szívű művészet nem igen lehet elképzelni, mint amilyen ő volt. Meglep pillantásának egyetemessége; anélkül, hogy tulajdonképpen teológus volna, mindenről olyan tiszta nézeteket vall, mintha hosszú tanulmányok végső eredményeit vonná le. Lehet írni egy gyakorlati teológiát, ha megfigyeljük és elmondjuk, hogy Baksay milyennek tartja a jó pástort, a jó presbiteri, az istenfélő gyülekezetet. Ahogy ő lerajzol egy szíve szerinti gondnokot, az norma és szabály, mindenha érvényes eszménykép. Ahogy ő feltárja a gyülekezet kollektív lelkét, megokolja mozdulását, kormányoztatja hullámozását, az a gyülekezet-nevelésnek a legcsodálatosabb képe és mintája. Mégegyszer felgyűlt és megduzzadt benne mindaz, amit a XVI., XVII. és XVIII. és XIX. század magyar református egyházi praxisa termelt. Aranyos, kristályos ismétlése négyszáz esztendősi lelki evolúciónak. Az a tény, hogy ő volt és olyan volt, ahogy élt, legnagyobb segítség nekünk, sötét jövőnk küzdelem és megcsúfolt magyar reformátusainak. Az a tény, hogy neki sikerült és úgy sikerült, legnagyobb vigasztalás sokszor csalódó, viaskodó református presbitereknek, kicsinyeknek és nagyoknak egyaránt; az a tény, hogy koporsójában drága tetemét papi palást takarta el, nekünk, szegény pástoroknak palástunkat drágábbá, tisztaságát nagyobb ügyvé, díszét kiváltságosabbá és szimbolikáját példátlanabbá teszi. Úgy vagyunk vele, mint a címerrel: minél magasabbra emeljük, annál feljebb emel – Ő.

Tények

Az általános kép mindenütt sötét, akár gyülekezeteinket, akár iskoláinkat nézem. Az államsegélyek nagymérvű és sokszor váratlan csökkentésével az egyes intézmények költségvetése kiszámíthatatlanná és ingadozóvá vált. Nemcsak az állami segítségek rettentő hiányáról kell beszélünk, de látnunk kell azt, hogy községek nem tudják teljesíteni az egyházzal szemben vállalt kötelezségeiket. Van olyan hely, ahol a lelkipásztorok és tanítók egzisztenciája forog kockán, belső emberek gyermekei nem jutnak meleg ruhához és tanuláshoz, mert a politikai község nem tesz eleget kötelezségének. Ezenkívül áll az, hogy az egyházi adók sokhelyt nem folynak be. Van olyan egyházközség, ahol 80% hátralékban van, van olyan egyházmegye, ahol átlag 45% nem folyt be. Sokhelyt a munkanélküliség miatt, sokhelyt azért, mert kényelmesebb nem fizetni az adót, mint fizetni; némely helyt pedig azért, mert lélekrontó politikai izgatás vonult végig a községeken azt hangoztatva, hogy nem kell adót fizetni, mert úgyis el fogják engedni a hátralékot. Az elmúlt évek legsúlyosabb kormányzati hibájának azt tartom, hogy könnyen vetették ki az adót és nem hajtották be elég pontosan. A viszonyok romlásával az adóhátralék néhány év alatt a gazdasági lehetetlenülés állapotához vezetett. Nem a behajtásnál kellett volna elnézést gyakorolni, hanem az adó megállapításánál. Ha ez a hallgatóságos forradalom meg nem gyógyul, beláthatatlan következmények elé jutunk. Például hozom fel a tanítók után fizetendő nyugdíjintézeti járulékok ügyét. Ennek befizetésére a törvény szigorúan kötelez, s mégis a gyakorlat túrta, hogy jó időkben, éveken keresztül, egész vidékek ezen a címen egy fillért se fizessenek be. Megtörtént az a halatlant eset, hogy canonica visitatiókor¹³ felvetvén előttem a kérdést, fizessünk-e mi, mikor a szomszéd község nem fizet, vagy a másik felekezet nem fizet, s én a fizetés feltétlen kötelezségét hirdettem és kötöttem a hívek lelkére: ugyanakkor pedig az egyházmegyei canonica visitatio beleavatta az egyházközséget abba az általa tudott titokba, hogy nem kell fizetni. Kedves muzsika ez a magyar fülnek. De hogy mi lesz azzal a sok tanítóval, akinek nyugdíjából először a hátralékokat vonják le, azt nem tudják

¹² atyai vezetés, kormányzás

¹³ egyházlátogatás

a jól értesült urak. Az adómorál nemcsak az adófizetők, hanem az adót kivető és beszedő államra is érvényes, s az az állam, amelyik jutalmazza a nem fizetőt és megbünteti, aki köztartozását ereje végső megfeszítésével is beszolgáltatja, önmaga sírját ássa meg. A római világbirodalom felbomlásának egyik legfőbb oka a köztartozások terén előállott gazdasági lehetetlenülés állapota volt. Másik hiba, amely a jelenlegi helyzet kialakulását előidézte, az, hogy nincs rendszeres együttműködés az állami élet különböző ágai között. Konkrét példáját ennek is iskoláügyünk terén tudom megmutatni. Vannak községek, amelyek készséggel vállalnák magukra az iskoláztatás terhének ezt vagy azt a részét, jól tudván, hogy ha helyettük nem végzik el ezt a felekezetek, sokkal nagyobb teherrel nehezednék rájuk a népnevelés törvényszabta kötelezettségének hordozása. De némely vármegye törli az ilyen terheket, mert előbbrevalónak tartja saját kezdeményezésének táplálását, mint a nemzeti élet gyökérszállainak: a községek életfunkcióinak megerősítését és biztosítását. Innen is felhívom a gyülekezetek presbitériumait és az esperes urakat, hogy minden idevonatkozó konkrét kérdést jelentsenek nekem. Fájdalom, nem biztatom azzal, hogy sérelmük orvosoltatik, de ahhoz, hogy valamikor orvosoltassék, szükség van a világos és tisztázott esetek egész készletére. Rá kell mutatnom arra, hogy lelkészeink és tanítóink között szörnyű pauperizmus¹⁴ jelei kezdenek feltűnedezni. Amikor a tanító hónapokon keresztül nem kapja fizetését, midőn a lelképásztor javadalma, különösen nem kongruás¹⁵ egyházközségekben, a pusztá megélhetés színvonalát nem éri el, csak egy olyan hősi és emelkedett szellemű sereg, mint nagy egészében a Dunamelléki Egyházkerület lelkészi és tanítói kara, tud hangtalanul tovább küzdeni és fokozottabb erőt kifejteni. Néha ugyanazt érzem, mint a háború hadvezérei, akik látták a viruló fiatal századokat egymás után menni, gránátverte tetőket megostromolni és megrendülve tapasztalták, hogy sohasem lankadt az újrakezdés heve a halál fekete diadalíve alatt sem. Ezért nagyjelentőségű az a gondolat, melyet eddig Petri Pál államtitkár úr képviselt s bizonyára képviselni fog ezután is, t. i. hogy a lelképásztori és tanítói fizetésekiegészítéseket ne a tisztviselői fizetések mértéke szerint csökkentessék, hanem egészen kivételesen kezeljék, mert az a csekély készpénz már egy hihetetlenül összezsugorodott és a tisztviselőkéhez képest kétszeres-háromszoros csökkentésen átment föld- és természetbeni járandóságból álló javadalomnak immár nem kiegészítése, hanem egyszerű kárpótlása. Ahhoz a kongruához, amely ilyen javadalmat 1600 aranykoronára egészít ki, ahhoz a korpótlékhoz, amely a háború előtti állapothoz képest csak 50%-ra volt valorizálva¹⁶, akkor, amikor a tisztviselők fizetése szinte 100%-ig; ahhoz az adósegélyhez, amelyek 10%-os adókulshoz voltak mérve háború előtt, de a háború után 40%-os valorizációval nem 10, hanem 60, 80, sőt 100%-os adóterheket volnának hivatva enyhíteni; ahhoz a tanítói fizetésekiegészítéshez, mely 21 pengős búzaárt számít akkor, amikor a búza még 10 pengőt sem hoz, nem szabad úgy nyúlni hozzá, mintha a tisztviselői fizetéssel azonos elbírálás alá volnának vonhatók. Akinek három tál étel kijut, attól el lehet vonni egyet, talán kettőt, de akinek csak egy tál étel kerül az asztalára, attól nem igazság az egyenlőség kedvéért egy tál ételt elvonni. Ennek a pauperizmusnak első szülöttje, hogy lelképásztoraink és tanítóink gyermekeiket már nem tudják taníttatni. Szükségét érzem annak, hogy az egész magyar református egyház foglalkozzék ennek a kérdésnek megoldásával. Nem lehet az, hogy pap és rektorgyerek ne tanulhasson, ha akar és tud. Sem mi, sem a magyar művelődés nem nélkülözheti a Baksay Sándorok, Szilády Áronok, s annyi ezer hű és eredményes – kisebbségi – tehetségű – kultúrmunkás megérkezését.

¹⁴ nyomor, mélyszegénység

¹⁵ lelkészi illetmény állami kiegészítése

¹⁶ itt: kiegészít, igazít

E sötét képben is vannak biztató és derűs vonások. Kecskemét a Bodor Zsuzsánna árvaházzal kapcsolatban egy óvodát nyitott. Nagykőrös internátusának építését befejezte és ezt az új fészket megnyitotta. Szentmártonkáta templomát renoválta. Cegléd felavatta szép gyülekezeti házát. A sukorói nyugalmazott lelkész 4000 pengővel orgonát épít Válón. Dunapentelei fiókegyházunk Sigray Béla 3000 pengős segítségével 5000 pengőért házat vásárolt. Bencsák Sándorné lelkészözvegy egész vagyonát a haszonélvezet fenntartásával a sárbogárdi egyházközségnek adja gyülekezeti ház céljaira. Vértesacsa 3000 pengővel építkezik. Kistarcsának egyik híve harangot ajándékoz. Budafok harangokat vesz, köztük olyat is, amit egy vagy néhány kis tisztviselő szájától elvont filléreivel fizet meg. Békásmegyert-csillaghegyi egyház templomépítési munkálatait megkezdi és az alagsort be is fejezi. Alsógödi fiókegyház imaházát felszenteli, Tahitótfalu szép új iskolát épít, szinte 30.000 pengővel. Az újpesti egyház 20.000 pengővel templomát megnagyítja. Ócsa Kálvin-házat épített Nagy Sándor iparos egyháztagnak 3000 pengős adományával, Pomáz szerencsés parcellázásával megszabadul dolláradósságától és a papi jövedelmet emeli, főtí úrbéres telkes gazdák az egyháznak nyújtott 30.000 pengős kölcsönt elengedik. Budapest-Angyalföld és Budapest-Tisztviselőtelep tovább folytatja hősiességét temploma megépítésében. Ilyen borzasztó inség között is a perselypénz az 1931. évről 99.363 P volt. Isten dicsőségére 194.465 P-t adakoztak. Építkezésekre 547.134 P fordított. Ezenkívül megújul az egyházmegyék szinte egyhangú bizonyoságtétele mellett, hogy ahol bölcs és hű lelkipásztor megértő és példaadó presbitérium élén sáfárkodik, ez ércidőkben is fejlődik és épül az egyház, befolyanak a hátralékok, belső emberek fizetésüket megkapják, békesség és bizalom honol a szívekben. Nem volt még idő, amely világosabban bizonyította volna, hogy az egyházat először lélekben (belülről) kell megépíteni. Bár lehetetlen világot élünk, egy dolog még mindig lehetséges: lehet hinni, lehet reménykedni, lehet lemondani, lehet Istenre hallgatni és akaratahoz alkalmazkodni. A megperzselt vagy szédült fészek nem egyetlen öröksége az ég madarának, mert neki szárnya van.

Iskoláink helyzetét e válságos idők megint különös élességgel világították meg. Ma már nagyon sok egyházközség jelenti ki, hogy nem bírja az iskoláztatás terheit. Ragályszerűen indult meg egy mozgalom, amely az iskolák átadását hangoztatta. Mihelyt azonban kiderült, hogy az állam e nehéz időkben iskolát nem vesz át, továbbá kiderült, hogy az egyházak által feladott iskolákat a községeknek kell átvenniük, s ez bizonyos rétegekre esetleg még nagyobb terhet jelent: megállott ez a mozgalom. Jellemző, hogy mindenütt a nagy gyülekezetekből indult meg az államosítási mozgalom, onnan, ahol 5–10–15.000 lélek esik egy lelkipásztorra, ahol egész szociális rétegek maradnak lelki gondozás nélkül. Ezzel szemben tény, hogy a kicsi egyházközségek, közöttük olyanok, amelyek saját költségükön, államsegélytelen, úgynevezett törpe iskolákat tartanak fenn, nemcsak hogy nem akarják iskoláikat átadni, de csak bizonyos erőfeszítéssel szoríthatók rá végső erőik gazdaságosabb felhasználására. Ennek okát abban látom, hogy a kis gyülekezet teljesebben át van pásztorolva, mint a nagy és személyesebb a viszony egyház és hívek között, mint azokban a gyülekezetekben, ahol a hívő talán csak az adóbehajtó személyében találkozik az egyházzal. Ez a két szembevetett jelenség bizonyítja, hogy a lélek kérdése ez is, s ellene egyetlen orvosság van: a gyülekezet lelki erőinek felfokozása. Az anyagi tehetetlenség, a földhöz ragadottság sivár napjaiban csodák és jelek érkeznek a Szentlélek mindenhatósága mellett. Ezekben a sivatag időkben inkább látom a Krisztus egyházának csodáit, mint a leggazdagabb külső fejlődés napjaiban. Egy szál fű a Szaharán nagyobb vívmány és nagyobb meglepetés, mint Ceylon megszokott pálmaligetei.

Középiskoláink sorsa is súlyos. Az állami költségvetés egybeállításánál észrevétlenül elejtették Gyöngyösöt. Később jóvátevő intézkedéseket kellett foganatosítani, hogy kiheverjük az orvosságot, ame-

lyik rosszabb volt a betegségnél. Egyházkerületünkre is jut belőle teher, holott már ugyancsak ropog a csontunk a reánk szakadt súly alatt, de legalább a gyönki középiskolánk, amelyben a hűséges, komoly és eredményes munka minden elismerést megérdemel, tovább folytathatja azt a páratlan missziót, hogy egy laza művelődésű terület szellemi központja legyen és nagy nemzeti hivatást teljesítsen derék németajkú testvéreink között.

Tanítónőképzőnk V. osztályát párhuzamossá tettük, hogy elhelyezést nyerjenek azok a református vallású, érettségit tett leányok, akiket az állami tanítónőképezdékbe felvételni nem lehet.

Részletesebben nem foglalkozom teológiai akadémiánk helyzetével, mert ezt az igazgató jelentése végzi el. De itt említtem meg, hogy váratlanul kilépett a tanárok munkaközösségéből dr. Victor János, akit a budapest-belsőlipótvárosi egyházközség választott meg lelkipásztorának. Mikor ezelőtt hét esztendővel egyházkerületünk egyhangú bizalma őt a lelkésznevelés nagy munkájába hívta el, úgy gondoltam, holtig tartó frigről lesz szó. De egyfelől Victor Jánosnak örök nosztalgiaja a pásztori munka után, másfelől és különösebben az az érzése, hogy az ő állása többletterhet jelent az intézetet fenntartó egyházkerületre, s ebből folyó az a törekvése, hogy önmegtagadás árán is könnyítsen az egyházkerület terhein, vezetett arra, hogy ő époly szerényen és époly észrevétlen, amint jött, elköszönjön. Ez a búcsúzás tette hirtelen öntudatosá hallgatóinak és tanítványainak szívében, hogy mit vesz a lelkészképzés ügye a Victor János eltávozásával és mit köszön neki az a nemzedék, amelyik az ő nevelői és pásztori hatása alá került! Egyházkerületünk elismerését és köszönetét kell tolmácsolnom iránta és azt a reménységet fejeztem ki, hogy mint budapesti lelkipásztor, a többi jeles budapesti és vidéki lelkipásztorokkal együtt, mindig több módot és alkalmat fog találni, hogy teológus ifjúságunkkal érintkezzen, s ez érintkezésből az öregek lelke átfijodjék és az ifjúság öregbedjék.

Sötétben állunk ősi portánk eresze alatt. Bármily tiszta is lámpásunk, nem látjuk a távoli hegyekre vezető utat és nem látjuk a csillagokat sem. De a csillagok nem vesznek el, ha néha nem is látszanak. Megmaradnak a teremtett mindenség örök törvényeiről beszélő bizonyágtevőknek és szólanak hozzánk az Ézsaiási biztatással: „emeljétek fel a magasba szemeiteket és lássátok meg, ki teremtette azokat! Ő, aki kihozza a seregeket számszerint, mindnyáját néven szólítja, nagy hatalma és erőssége miatt egyetlen híjjuk sincsen. Miért mondod Jákob és szólsz ekkép Izrael: elrejtetted az én utam az Úrtól és ügyemmel nem gondol Istenem. Hát nem tudod-e, nem hallottad-e, hogy örökkévaló Isten az Úr, aki teremté a föld határait, nem fárad el és nem lankad el végére mehetetlen bölcsesége. Erőt ad a megfáradottaknak és az erőtelen erejét megsokasítja.” (És. 40. 26–29.)

Szolgálataim

Mint érdekes adatot, leközlöm ezévi szolgálataim jegyzékét. Tavalyi kerületi közgyűléstől az ideai kerületi közgyűlésig számítottam össze lelkészi és püspöki nagyobb szolgálataimat. Kisebb szertartások, 8–10 esketés, egynéhány temetés nincs beleszámítva, nincsenek a kisebb természetű beszédek és felszólalások sem. Nincs beszámítva hivatalos üléseken és tanácskozásokon végzett munka, akár egyszerű résztvevő voltam, akár elnököltem. Az itt leközlött jegyzéken kívül még megemlítem, hogy hivatalomban körülbelül ezer embert fogadtam, nagyrészt saját ügyeikben és magánlevelezésem, amelyet szintén nem a magam ügyében végeztem, múlt évi kerületi közgyűlésünk óta 2160 iktatószámot tesz ki. A hivatal iktatószáma az idén 3976.

1931. november 15-én végeztem a lelkészszentelést, november 22-én rádiós istentiszteletet tartottam, 29-én úrvacsorai ágendát mondottam. December 1-én Figyelő esten: Háború és béke címmel előadást tartottam. December 5-én a Baár–Madas leányliceumban Fóris Miklós tanár búcsúztatásán

XI. PÜSPÖKI JELENTÉS

szóltam. 6-án rádiós istentiszteletet végeztem, 7-én végeztem Révész Kálmán tiszáninenni püspök temetését Miskolcon; 8-án a rádióban felolvasást tartottam: a Székely lélek címen; 10-én az udvarhelyi öregdiákok egyesületében serlegavató beszédet mondtam; 11-én a presbiterek esküjénél adhortációt¹⁷ tartottam; 13-án Szegeden: A halhatatlan jótett címmel előadást tartottam; 20-án Budafokon harangszentelést végeztem; 25-én rádiós istentiszteletet végeztem; 31-én rádióban felolvasást tartottam: Találkozás önmagunkkal címen. 1932. január 2-án lelkészek, teológiai tanárok újévi üdvözlésére válaszoltam; 3-án rádiós istentiszteletem volt; 6-án a budapesti egyházmegye alakuló gyűlésén megnyitó beszédet mondtam; 10-én a Skót Misszióban: A zsidóság kulturális jelentősége címen előadást tartottam; 17-én rádiós istentiszteletet végeztem, ugyancsak 17-én este a Soli Deo Gloria Szövetség estélyén: A kálvinizmus és a magyar nyomor címmel előadást tartottam; 19-én a budapesti gimnázium I–II. osztályában és 20-án a III–IV. osztályában adhortációt tartottam, ugyancsak 20-án szülői értekezleten előadást tartottam; 21-én beszéd a VII–VIII. gimn. tanulóknak és azután bibliaóra a tanároknak, ugyanaznap délután szülői értekezleten előadás; 24-én Kálvin-téri templomban különkelyhes úrvacsoraosztást végeztem ágendával; 25-én a Baár-Madas leányliceumban a IV–VI. osztályban; 26-án az I–III. osztályban és VII–VIII. osztályban beszédet; 27-én a tanároknak tartottam beszédet, ugyancsak 27-én szülői értekezleten beszéltem; 29-én megnyitottam a Franklin Társulat irodalmi délutánjait; 31-én rádiós istentiszteletet végeztem. Február 2-án előadást tartottam a Pro Christo Diákszövetségben: Mit vár az ifjúság a társadalomtól címmel; 7-én a Kisfaludy-Társaság lakomáján egyik ünnepi szónok voltam; 9-én a székesfővárosi szabadegyetemen: A világnézet mint életszükséglet címmel előadást tartottam; 13-án a Protestáns Irodalmi Társaság gyűlésén, Veszprémben: Isten a gazda címen előadást tartottam és 14-én ugyanott prédikáltam. Ugyancsak 14-én délután Szombathelyen a Prot. Irodalmi Társaság ünnepélyén: A magyar sors erkölcsi kérdés címmel előadást tartottam; 15-én a székesfővárosi szabad-egyetemen: A világnézet mint életszükséglet címen előadást tartottam; 16-án a Kálvária-téri gyülekezetnek: Kihűlő világ címen előadást tartottam; 21-én Dunaszentgyörgyön: A szent adógarasról beszéltem és szóltam a mai idők presbiteréről; 24-én Pécsen a Janus Pannonius Társaság ülésén előadást tartottam rádióközvetítéssel: Mitől féljünk és mitől ne? címen, ugyanaznap este a pécsi Bethlen Gábor Kör ünnepélyén: A világválság és az ifjúság címen beszédet tartottam; 28-án rádiós istentiszteletet végeztem. Március 4-én elnöki rezümé Vályi Félix előadásán: Abszolút és relatív a vallásos egységmozgalmakban; 6-án prédikáltam a külső Lipótvárosban; 9-én megnyitó a Protestáns Irodalmi Társaság közgyűlésén; 11-én bezáró a Protestáns Irodalmi Társaság befejező ülésén; 12-én elnöki megnyitót mondtam Pécsen a Protestáns Irodalmi Társaság ülésén; 13-án Szekszárdon istentiszteletet végeztem, ugyanaznap délután a Protestáns Irodalmi Társaság ülésén előadást tartottam Eritis sicut Deus¹⁸ címen; 15-én istentiszteletet végeztem; 18-án és 19-én a presbiteri konferencián, Budapesten, előadást tartottam előbb: A szegénygondozásról, azután: A presbiter charismáiról; 20-án rádiós istentiszteletet végeztem; 20-án délután az enyedi öreg diákok jubileumán előadást tartottam; 22-én a Soli Deo Gloria estélyén: A kereszt bolondsága és bölcsesége címen előadást tartottam; 24-én, nagycsütörtökön este úrvacsoraosztást végeztem ágendával; 25-én, nagypénteken rádiós istentiszteletet végeztem; 27-én, húsvét első vasárnapján rádiós istentiszteletet végeztem. Április 3-án rádiós istentiszteletet tartottam, az eleveelrendelés prédikáció-sorozat első beszédét, délután a Bethánia-konferencián: Eredet, cél, út címmel előadást tartottam; 8-án a Life and Work kétnapos konferenciáján

¹⁷ buzdító jellegű áhítat

¹⁸ olyanok lesztek mint az Isten

elnöki összefoglaló előadást tartottam; 9-én a Soli Deo Gloria Szövetségben: Kérdések és feleletek címen előadást; 10-én Muraközy Gyula Kálvin-téri lelkész beiktatását végeztem; 11-én Kiskunhalason iskolalátogatást végeztem, délelőtt leányoknak adhortációt és délután a templomban istentiszteletet végeztem; 12-én I-II. gimn. oszt. adhortációján záróimádság; III-VI. osztályban adhortáción ima, délután VII-VIII. osztályosoknak előadást tartottam; 13-án tanároknak előadás, imádság; 14-én részt vettem Miskolcon Farkas István tiszáninnyi püspök beiktatásán, s a református egyetemes egyház nevében üdvözöltem; 16-án Szegeden előadást tartottam: A nemzeti egység címen; 17-én ugyanott prédikáltam; 19-én Újpesten vallásos estélyen előadást tartottam: Mi a legerősebb? címen; 21-én Balatonkenesén csendes napot tartottunk előadásokkal; 24-én rádiós istentisztelet: Az Eleveelrendelés II. beszédje. Május 1-én rádiós istentisztelet: Az Eleveelrendelés III. beszéde; 4-én Zsinka Ferenc síremlék leleplezésén beszédet mondottam; 12-én esti istentiszteletet végeztem; 13-án szintén; 14-én különkelyhes úrvacsoraosztás; 15-én rádiós istentisztelet; 16-án (pünkösöd másodnapja) konfirmációi beszédet tartottam és a konfirmációi szertartást végeztem, ugyanaznap délután Haypál Benő síremlékének leleplezésén beszédet mondottam; 17-21-ig Erdélyben időztem; 22-én Nagykovácsán az Arany János Társaságban: Goethe és világa címen székfoglalót tartottam; 26-án erdei istentiszteletet tartottam Tahiban; 29-én a Deák-téri templomban istentiszteletet végeztem a hadirokkantak részére; 30-án a Tudományos Akadémiában Baksay Sándorról beszédet mondottam. Június 4-én Balatonalmádiban konferencián megnyitó bibliamagyarázatot tartottam; 5-én ugyanott előadást: Egyéni válság címen; 10-én lelkészek és vallásbírák szeretetvendégségén vettem részt, bibliamagyarázatot tartottam; 11-én Makón a városi színházban előadást tartottam: Egy gondolat, amiből meg lehet élni címen; 12-én Makón prédikáltam, zászlót áldottam meg, presbiterek összejövetelén és banketten beszéltem; 15-én délelőtt a skót iskolában záróünnepélyen beszédet mondottam Beveridge úr búcsúztatása alkalmából; délután a Baár- Madas jubileumi záróünnepélyén beszéltem; 16-án a Theológiai Akadémia záróünnepélyén mondottam beszédet; 19-én rádiós istentiszteleten Eleveelrendelés című sorozat IV. beszédét mondottam el; 20-án a Budakeszi Szanatóriumban tartottam istentiszteletet; 21-én Beveridge Vilmos skót lelkész búcsúztatásán búcsúbeszédet mondottam; 24-én a felsőházban beszéltem; 26-án Debrecenben a Theológus konferencián előadást tartottam. Július 3-án és 17-én rádiós istentiszteletet végeztem. Augusztus 16-án Visegrádon, a Horthy-telepen istentiszteletet végeztem; 21-én Pócsmegyeren prédikáltam; 28-án Tahiban iskolaszentelés, prédikációval; 30-án Nagypeterden Baksay Sándor emlékünnepélyen a kerület, az akadémia és Kisfaludy Társaság nevében beszéltem. Szeptember 4-én rádiós istentiszteleten szolgáltam; 18-án délelőtt templomszentelésen Szentmártonkátán, délután Nagykátán vallásos estélyen beszéltem; 19-én egyetemi évnyitó istentiszteletet tartottam; 23-án a theol. akad.¹⁹ megnyitó ünnepélyén beszéltem, délután a presbiteri konferencián tartottam bibliamagyarázatot; 29-én többféle üdvözlésre válasz. Október 2-án rádiós istentiszteletet végeztem délelőtt, délután pedig Kecskeméten előadást tartottam: Az ifjúság, fogékonyság címmel; 4-én Pécsen a lelkészek csendes napján tartottam előadást; 8-án Szolnokon A Ref. Figyelő konferenciáján megnyitó beszédet mondottam; 9-én ugyancsak Szolnokon előadást tartottam a Figyelő konferenciáján: A magyar középosztály romlása és megújulása címen; 12-én Miskolcon részt vettem a főgondnok beiktatásán; 15-én a fővárosi szabadegyetemen: Erdély tragikuma címen előadást tartottam; 16-án a Budahegyvidéki fiókegyházban istentiszteletet tartottam; 22-én és 23-án Temesváron a Szabolcska Mihály ünnepélyen vettem részt és beszéltem 22-én este a szerenádnál, másnap istentiszteleten prédikáltam, azután az emléktábla leleplezésénél beszédet tartottam a Tudu-

¹⁹ Budapesti Theológiai Akadémia

mányos Akadémia és Kisfaludy Társaság megbízásából, délután a temesvári színházban az irodalmi estén előadást tartottam: *Mennyit ér az ember?* címen; 26-án a rádióban felolvasást tartottam Baksay Sándorról; 28-án este a kelenföldi templomban prédikáltam; 30-án este a Kálvin-téri templomban prédikáltam. November 13-án felszenteltem a dunakeszi Máv. főműhelyben az új református imaházat s utána a műhely kultúrházában rendezett matinén előadást tartottam a *biblia szociálizmusa* címmel.

Ezt a hosszú listát befejezem annak a kiemelésével, hogy legnehezebb és leghasznosabb szolgálatom az iskolák meglátogatása volt. A budapesti főgimnáziumot, a Baár-Madast és a halasi főúrgimnáziumot, valamint a polgári leányiskolát látogattam így meg. Napokon keresztül óralátogatást végeztem, úgy, hogy minden osztályt, minden tanárt és a legtöbb tantárgy tanítását megfigyelhettem. Életkorok szerint három csoportban foglalkoztam a növendékekkel. Szülői értekezletet tartottam s ott egy új gyülekezet építésére nyílt módom. Végül a tanárokat gyűjtöttem össze, velük telepedtem le az Ige mellé az imádság és bizonyoságtétel levegőjében. Ezt a munkát az idén is folytatni szeretném.

Kilátások

A nagy háború százados premisszáknak következménye volt, de magának a háborúnak következményeit még csak most kezdjük el levonni a kapitalizmus válságában. E válságnak oka az, hogy a kapitalizmus nem tudott elég becsületes lenni és ennek a levét issza meg. Gyáva a tőke, fél az élettől, s ezért fenyegeti a halál. Amelyik tőke nem mer hitellé átváltozni és ezen a réven nem foglalkoztat és nem táplál millió dolgos kezét és nem termel egyenletes, igazságos és mindenkire eljutó módon: öngyilkosságot követ el. Az a tőke, amelyik visszahúzódik az élet nagy körforgásából, olyasmire vállalkozik, mint ha a szív azzal akarná megmenteni magát, hogy egy időre visszatartaná a vért a szervezettől. Ez nem menekülés, ez a szív bénulása. A gazdaság; életből kivont tőke papírrá, pénzzé, arannyá csapódik le, páncélszekrényekben és harisnyaszárakban helyezkedik el, s ezáltal értékének parányi részére zsugorodik össze, mert a tőke épen a kiterjeszkedésben él és összehúzódása által hal meg. A világ nagy gazdasági szervezete dekomponálódik²⁰, mert minden egység fél másra szorulni, nem mer mást segíteni és maga-magában akar elégséges lenni. A gazdasági autarkia²¹ nagyszerű elv egy körülzárt várban, Robinson szigetén, vagy gazdasági bojkott idején, de oktalan tékozlás egy kapitalista világrendszerben. Valakinek meg kell fizetni azt, hogy Svájcban 40 frank a búza, Magyarországon alig 8 pengő és valaki belepusztul abba, hogy vámban, adóban, illetékben egy ország annyit ad ki feleslegesen, hogy ezzel minden métermázsa búza és minden hektoliter borra munkáján és életén kívül pénzben is ráfizet. Nincs más kivezető út, míg be nem lát a világ két dolgot. Egyik az, hogy a tőkére nézve ez a bibliai törvény áll: aki meg akarja tartani magát, elveszíti azt és aki elveszíti életét, megnyeri azt. A termelésre és a fogyasztásra, a javak kicserélésére másik szabály az, hogy senki sem él önmagában és senki sem hal önmagában. Csak egy egyetemes, mindenkit átfogó jóakarattal tud segíteni rajtunk. Tehát erkölcsi és evangéliumi erőkre van szükségünk, mert enélkül végünk van. A kapitalizmusnak egy ethikai revíziója, mondjuk ezzel a szóval: bátor és gyökeres *reformációja* az, amit kívánunk, mert enélkül széthull egész gazdasági rendszerünk, nem azért, mert önmagában rossz volt, hanem azért, mert mi voltunk rosszak, s épen ezért nincs is remény arra, hogy valaha jobb lesz. Ebben a nagy átalakulásban kicsiny kérdés a mi sorsunk, a mi világunk, de nekünk minden. Nem lehet a nagy világ számlájára írni saját vétkeinket és nem lehet a magunk erejéből körülöttünk egy világot megváltoztatni. Egy azonban lehetséges, sőt szükséges: megváltozhatunk

²⁰ szétbomlik

²¹ önellátás

mi, azzal, hogy komolyan vesszük felelősségünket, ami reánk tartozik, azt megteesszük, minden egyebet nyugodtan Istenre bízunk. A magyar délibábok népe és vagy oktalan keserűség és tétlen mélabú rabja, vagy pedig kalandos álmok lovagja, holott alaptermészete – a gyökeres magyarban, a magyar földműves gazdában – a józanság, az erő, a nyugalom, az életbátorság és egyenletesség. Így kell nekünk revízió alá venni magunkat, sorsunkat, s aki a magyarból egy új magatartást tud kikényszeríteni, az új sorsot biztosít számára.

Itt, ilyenkor kell megemlékezni az államhoz, a felekezethez és a világnézeti mozgalmakhoz való viszonyunkról. Ebben a kérdésben a helyzet nem változott. Az állam elméletileg az egyenlőség és viszonyosság elvén áll. Igyekeznek is ezt a nagy elvet biztosító törvényeket érvényesíteni, de sokszor gyengének bizonyul az érvényesítésre. Az a meggyőződés, hogy ez az egész kérdés elsősorban nem a protestánsizmusnak, hanem a magyar állam szuverénitásának a kérdése. Fájdalom, nem sokan osztoznak ebben a felfogásban, s akik osztoznak is, csodálatosan megfélemednek róla, mihelyt hatalomra jutnak. A mai időket az jellemzi, hogy a hivatalos állami imperiummal szemben világnézeti alapon szervezett *nemzetközi impériumok* ereje érvényesül. Mikor a tömegek teli szívják magukat szenvedéllyel, a törvények édes-keveset érnek, mert egy elszánt többségi akarat úgy alakítja a törvényt, ahogy neki tetszik. Mindenesetre az új világnak egy érdekes alakulata, hogy a velünk szemben álló imperialista világnézetek, akár jobb, akár balfelől, immár nem egy egyeduralkodó abszolút akaratán keresztül érvényesül, mint ahogy a középkorban és a barokkban, hanem a szervezett és sugalmazott tömegek, a „többségek” akarata útján. Ez csak a forma kérdése; a lényeg ugyanaz és ugyanaz a kisebbségi sors és kisebbségi politika is. Nem lehet az más, mint először is a törvények tiszteletben tartására vonatkozó állandó követelés: *a szabadságjogok legitimizmusa*. De tudnunk kell azt is, hogy ezek a jogok és törvények magukban véve nem védenek meg. Adnak igazságot, de nem biztosítják az életet. A másik lépés magának a kisebbségi státusnak megszervezése. A megszervezés alatt nem politikai propagandát értek, hanem érvényesítését annak a törvénynek, hogy a lélek mindenkit áthasson és mindenkit egybefoglaljon. Amely pillanatban ez megtörtént, minden nyomás és támadás, amely fenyeget és kikezdi, az egésznek fejlesztő és szervező eszközévé válik. Minden harcot az egész egyház vív meg, minden sérelmet, a gombostűszúrástól a kűtmérgezésig, az egész élő test érez, s minden nyilatkozatban az egész corpus mysticum²² lelkiismerete, öntudata, megbántott méltósága szólal meg. Nem ismerek jobb politikát, mint fokozott és hatékonyabb igehirdetést, szenvedélyesebb és tüzeesebb katechesist²³, s az egész életet aranyszálaival egybefogó egyéni és tömegpasztorációt. Mihelyt ezzel a munkával gyorsabban haladunk előre, csodálkozva vesszük észre, hogy politikai súlyunk mennyivel megnagyobbodott.

Levonva ebből a következtetéseket, mai helyzetünkből a kivezető út ez: Először a lelkipásztorok egyéni minőségének, prófétai hatékonyságának, tiszta életük vonzó erejének fokozása. Igehirdetésünknek olyanná tétele, hogy azt ne szívességből, önmegtágadással hallgassák, hanem ne tudjanak nem hallgatni, még ha akarnának is. Egész iskoláztatásunkban egy nagy evangélizáló hadjárat végrehajtása, amelynek célja az, hogy mikor a tanuló kilép az iskolából, örökre hozzá legyen kötve lelki édesanyjához, az anyaszentegyházhoz. Mi pedig az egyházhoz másképp nem tudunk senkit sem hozzákötni, csak Krisztus által. Azután olyan pásztori munka, amely minden egyes emberrel személyes kapcsolatot teremt, hogy ezzel az anyaszentegyház hajójába élete csónakját beleakassza. Világos, hogy éppen ezekben az időkben egyre erőteljesebben ki kell alakulnia az új presbiter típusnak, mely egyházának nemcsak

²² Krisztus titokzatos teste, az egyház (1Kor 12)

²³ hitoktatás

XI. PÜSPÖKI JELENTÉS

kormányzója és anyagi javainak számadója, hanem a tett igehirdető munkájának nagy osztályosa, a bizonyágtévők választott csapata, akiknek szolgálatuk és lényük világosság. A presbiter természetesen a lelkipásztorral együtt szemléltető kép az Ige és a tanítás igazságához. Ma már minden egyházmegyében tapasztalták, hogy a hű és hivatása magaslatán álló presbitérium az egyház komoly építése terén szinte korlátlan lehetőségek előtt áll. Szükség a presbiterek mellé új munkásokat állítani be. Diakónusok és diakonisszák egész seregére van szükségünk, akik az egyház megbízásából dolgozzanak, s a presbitériumnak legyenek szemévé, fülévé, segítő kezévé, mentő cselekedetévé. Ezenfelül szükséges nagy közös munkák elvégzésére s az egészet érdeklő intézmények létesítésére minden reformátusnak szövetkezni. Tehát nem egyesületek, hanem szövetségek felelnek meg a kor szükségletének és a magyar református egyház természetének. Végül a magyar református öntudat, a magyar református közvélemény és a magyar református közakarat hivatalos és társadalmi úton való, de egészen egységes képviselőre van szükség. Belátható évtizedeken belül lassanként hugenotta társadalommá kell alakulnunk, mert mint idegen testet akarnak kiválasztani és betokozni. Mi vállaljuk ezt a sorsot, mert tudjuk azt, hogy a magyar kálvinizmus évelő növénye talán egy félszázadig ismét a gyökér és a gumó életére van ítélve. Ez az élet dísztelen, elrejtett és sáros, de csodálatos, mert új tavaszok, új virágok és új termések ígérete rejlik benne. Nem tudjuk milyen lesz a világ, milyen lesz az ország, amikor megint kivirul a magyar tulipán, csak azt tudjuk, tisztán fog ébredni, olyan lesz, mint egy frissen kigyúlt láng és kelyhéből az öröm és hálaadás illatélete szállong. Mennyi öröm, mennyi ajándék és mennyi dicsőség van ebben az ígéletben és ebben a hivatásban!